

INGETROKKEN PER 3 NOVEMBER 2015

Audit Alert 22

De controle van staatsobligaties met landenrisico

december 2011

Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

NBA

Audit Alert 22 De controle van staatsobligaties met landenrisico

1 Inleiding

Binnen de Europese Unie wordt gezocht naar oplossingen voor de schuldencrisis als gevolg van hoog oplopende overheidstekorten in een aantal landen. Deze oplossingen kunnen bijvoorbeeld bestaan uit financiële ondersteuning door een noodfonds van de EU, macro-economische hervormingen door de probleemlanden zelf en een financiële bijdrage door de private sector.

Ondernemingen en andere organisaties die in het bezit zijn van staatsobligaties met een landenrisico worden hierdoor geconfronteerd met een grote mate van onzekerheid over de waardering van hun directe en indirecte belangen in dergelijk staatspapier. De onzekerheid over de toekomstige kasstromen van staatsobligaties met landenrisico brengt een risico met zich mee van onjuiste waardering, welke materieel voor het beeld van de jaarrekening kan zijn.

Deze Audit Alert is van belang voor alle accountants die betrokken zijn bij verantwoordingen van ondernemingen en andere organisaties, die staatsobligaties met een landenrisico bevatten.

Deze Audit Alert is ook van toepassing op overige (afgeleide) financiële instrumenten met een direct of indirect landenrisico. Waar in deze Audit Alert wordt gesproken over staatsobligaties, worden deze overige (afgeleide) financiële instrumenten mede bedoeld.

Ondernemingen en andere organisaties met genoemde risico's betreffen niet alleen financiële instellingen (zoals banken, verzekeraars, beleggingsinstellingen of pensioenfondsen), maar kunnen ook ondernemingen en organisaties zijn buiten de financiële sector, zoals organisaties in de publieke sector of fondsenwervende instellingen.

2 Status Audit Alert

Deze Audit Alert bevat geen nadere interpretatie van de relevante verslaggevingsregels en heeft niet de status van beroepsreglementering.

Controlerend accountants dienen te controleren of sprake is van een juiste en volledige toepassing van alle relevante verslaggevingsregels en hierover te rapporteren, indien materiële afwijkingen worden geconstateerd, alsmede vast te stellen wat dit voor effect op de controleverklaring heeft als de noodzakelijke aanpassingen niet in de jaarrekening worden doorgevoerd.

Deze publicatie beoogt accountants nadere aanwijzingen te geven ter zake van de controle van een jaarrekening waarin een belang in staatsobligaties met landenrisico is verantwoord. Verwacht wordt dat accountants kennisnemen van deze aanwijzingen en deze overwegen voor zover relevant voor de opdracht. Een accountant die deze aanwijzingen niet toepast, moet erop voorbereid zijn om uit te leggen hoe niettemin is voldaan aan de verplichtingen, basisprincipes en essentiële werkzaamheden uit wet- en regelgeving, die nader zijn behandeld in deze Audit Alert.

Waarschuwing

Deze Audit Alert gaat in op een aantal belangrijke aspecten van de verwerking, waardering, impairment en toelichting van staatsobligaties met landenrisico. Hierbij wordt veelal verwezen naar relevante regelgeving. Deze Audit Alert vervangt deze regelgeving echter niet en accountants zullen er dan ook voor moeten zorgen dat zij voldoende bekend zijn met deze regelgeving.

3 Verslaggeving

De verslaggevingsregels voor de waardering van financiële instrumenten zijn opgenomen in IAS 39 (*Financial Instruments*) en IFRS 7 (*Financial Instruments: Disclosures*) bij toepassing van IFRS als verslaggevingstelsel en RJ 290 Financiële Instrumenten, indien Dutch GAAP van toepassing is.

3.1 Waardering

Ingevolge IAS 39 en RJ 290 kunnen financiële instrumenten worden gewaardeerd op kostprijs of op reële waarde. De waardering van staatsobligaties op reële waarde dient primair te zijn gebaseerd op marktprijzen. ESMA heeft op 28 juli 2011¹ en op 25 november 2011² via public statements aanwijzingen gegeven over de waardering van staatsobligaties, impairments en over de in de toelichting op de jaarrekening op te nemen informatie bij toepassing van IFRS.

3.2 Impairments

Een bijzondere waardevermindering ofwel '*impairment*' (IAS 39.59 en RJ 290.533 e.v.) dient te worden geboekt, indien zich een zogenaamd '*loss event*' (RJ 290 *Objectieve aanwijzingen voor bijzondere waardeverminderingen*) heeft voorgedaan dat een negatieve invloed heeft op de toekomstige kasstromen en waarbij de impact van het '*loss event*' betrouwbaar kan worden geschat. Als er '*objective evidence*' is dat de op kostprijs gewaardeerde staatsobligaties met landenrisico zijn '*impaired*', is de afwaardering het verschil tussen de contante waarde van de geschatte verwachte toekomstige kasstromen (contant gemaakt tegen de initiële effectieve rentevoet, tenzij sprake is van een herclassificatie, alsdan dient de effectieve rentevoet op het moment van herclassificatie te worden gehanteerd) en de boekwaarde.

Voor obligaties in de '*available for sale*' categorie is de afwaardering in geval van impairment het verschil tussen de kostprijs en de reële waarde. Onder Dutch GAAP worden alle dalingen van de reële waarde onder de kostprijs in de winst- en verliesrekening verwerkt, indien het financiële instrument op reële waarde wordt gewaardeerd.

3.3 Toelichtingen

De verwerking van staatsobligaties met een landenrisico is omgeven met veel onzekerheid. Een adequate toelichting in de jaarrekening is van groot belang om op transparante wijze de onzekerheden, uitgangspunten en schattingen door het management van de onderneming weer te geven. De toelichtingsvereisten van IFRS 7 en RJ 290 zijn van toepassing.

4 Materialiteit

Een juiste verwerking en toelichting van staatsobligaties met een direct of indirect landenrisico en daaraan gerelateerde financiële instrumenten is, gezien de maatschappelijke betekenis van het onderwerp en de impact op de jaarrekening, van groot belang. De accountant zal bij geconstateerde afwijkingen dan ook veelal concluderen dat sprake is van een materieel controleverschil. Dit zal er toe leiden dat afwijkingen geconstateerd bij de controle op de juiste verwerking, waardering, impairment en toelichting van staatsobligaties met landenrisico vrijwel altijd zullen moeten worden gecorrigeerd. Voor een nadere toelichting wordt verwezen naar de Standaarden 320 en 450 van de NV COS.

¹ http://www.esma.europa.eu/index.php?page=home_details&id=587

² http://www.esma.europa.eu/index.php?page=home_details&id=618

5 Groepscontroles

Voor groepsonderdelen met blootstelling aan obligaties met landenrisico geldt dat de opdrachtspartner op groepsniveau samen met de accountant van het groepsonderdeel op grond van artikel 18 b van Standaard 600 de risico's zal inschatten dat de financiële overzichten van de groep een afwijking van materieel belang bevatten als gevolg van de landenrisico's. In dit kader wordt verwezen naar Standaard 600 van de NV COS.

6 Specifieke aandachtspunten voor de controlerend accountant

6.1 Algemene opmerkingen

Gegeven de hierboven vermelde onzekerheden met betrekking tot de waardering van staatsobligaties met landenrisico dienen accountants een professioneel kritische instelling te hanteren bij het verkrijgen van voldoende controle-informatie over de waardering en toelichting van de belangen in staatsobligaties in de jaarrekening van hun cliënten. Ook zijn zij hierbij extra alert op indicaties van beïnvloeding door het management. Als er sprake is van *level 2* of *level 3* (IFRS 7.27A) waarderingen zal de accountant zich moeten afvragen of hij over voldoende kennis en kunde beschikt om deze zelfstandig te kunnen beoordelen; afstemming met een bureau vaktechniek of specialisten binnen of buiten de eigen organisatie ligt hier voor de hand (Standaard 620). Vooral nog lijkt de markt zodanig actief dat staatsobligaties naar verwachting moeten worden gewaardeerd tegen marktprijzen (*level 1*) of daaruit afgeleide bedragen (*level 2*). Bij deze waarderingen zijn de marktprijzen gebaseerd op actuele en vrijwillige transacties tussen onafhankelijke partijen. De accountant zal toereikende controle informatie moeten verkrijgen over de door het management voorgestelde waarderingmethodiek. Bij het hanteren van zogenaamde *broker quotes* zal de accountant ook het onderliggende model en de daarbij gebruikte veronderstellingen beoordelen (*level 1 en 2*). Hij zal hierbij een professioneel kritische instelling moeten aanwenden waarbij hij zich zal moeten realiseren dat een onterecht gebruik van modellen (*level 3*) in de huidige situatie tot een te hoge waardering kan leiden. *Level 1* of *level 2* waarderingen zijn derhalve het uitgangspunt met als veronderstelling dat sprake is van een actieve markt, tenzij deze veronderstelling aantoonbaar door het management van de onderneming kan worden weerlegd. Het toepassen van een *level 3* waardering is hoogdrempelig en dient door de accountant extra kritisch te worden beoordeeld.

Daarnaast zullen accountants professioneel kritisch moeten zijn met betrekking tot het overboeken (herclassificatie) van staatsobligaties van de ene (*available for sale*) naar de andere categorie (*held to maturity* of *loans and receivables*), waardoor de waardering positief wordt beïnvloed, omdat er voor de nieuwe categorie onder IFRS andere waarderinggrondslagen gelden. De redenen van overboeking en de impact op de waardering dienen adequaat in de jaarrekening te worden toegelicht.

6.2 Waardering

Standaard 540 vereist dat de accountant inzicht verkrijgt in het waarderingsproces van zijn cliënt, de daarbij gebruikte methodiek en data. De eerder beschreven onzekerheid over de toekomstige kasstromen van staatsobligaties met landenrisico zal veelal een risico met zich meebrengen van een materieel onjuiste waardering.

Om inzicht te verkrijgen in de kwaliteit van het proces van zijn cliënt dat ten grondslag ligt aan de waardering van staatsobligaties met landenrisico zijn de volgende algemene punten voor de accountant van belang:

- Is de waarderingsmethode en -techniek voor de staatsobligaties goed gedocumenteerd en is deze in overeenstemming met het risicobeleid van de entiteit?
- Wordt bij de waardering gebruik gemaakt van derden-deskundigen?
- Zijn er indicatoren die wijzen op beïnvloeding door het management?
- Is er een adequate evaluatie van de (in)activiteit van de markten waarop de betreffende staatsobligaties verhandeld worden en is de betrouwbaarheid van de prijzen gevalideerd?
- Wordt het toezichthoudend orgaan tijdig en voldoende uitgebreid geïnformeerd over het proces en de techniek van waardering van staatsobligaties met landenrisico?

Indien de entiteit voor de waardering van staatsobligaties met landenrisico gebruikmaakt van een intern waarderingsmodel (*level 3*), dan zijn de volgende aspecten mede van belang:

- Is het waarderingsmodel gevoelig voor materieel onjuiste uitkomsten?
- Is het gehanteerde model algemeen gebruikelijk?
- Is het waarderingsmodel op een objectieve manier gevalideerd, onafhankelijk van degenen die de methode hebben ontworpen (derden-deskundigen, front-office versus back-office)?
- Houdt het model in voldoende mate rekening met de inherente risico's (krediet-, liquiditeitsrisico's) van staatsobligaties met landenrisico?
- Worden de relevante marktvariabelen en veronderstellingen consistent toegepast en bij wijziging van feiten en omstandigheden aangepast?
- Laten scenario-analyses zien dat geringe aanpassingen van de relevante veronderstellingen leiden tot significante verschillen in de uitkomsten?

Het risicobeoordelingsproces kan ertoe leiden dat de accountant een of meer significante risico's onderkent gerelateerd aan de waardering van staatsobligaties met landenrisico, wanneer een of enkele van de volgende omstandigheden zich voordoen:

- Hoge onzekerheid gerelateerd aan de waardering van staatsobligaties (bijvoorbeeld bij waarderingsmodel op basis van '*unobservable inputs*');
- Gebrek aan voldoende controle-informatie om de waardering van het management te valideren;
- Significante van aanpassingen door het management aan de uitkomsten van een waarderingsmodel wanneer het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving deze aanpassingen vereist of toestaat.

Naast de bepalingen in de Standaarden 330 en 540 zal de controlerend accountant de volgende aspecten in zijn risicoanalyse dienen te betrekken:

- Welke alternatieve veronderstellingen en aannames heeft het management in zijn beschouwing betrokken en waarom zijn deze verworpen?
- Zijn de significante veronderstellingen en aannames die ten grondslag liggen aan de waardering redelijk en zoveel mogelijk gebaseerd op '*observable*' inputs?
- Voor staatsobligaties die zijn geclassificeerd als '*held to maturity*' of als '*loans and receivables*': sluiten de intenties van het management (nog steeds) aan bij de classificaties '*held to maturity*' of '*loans and receivables*'?

Bij *level 2* en *3* waarderingsmodel moet de accountant controle-informatie verkrijgen over de kenmerken van het gehanteerde waarderingsmodel en over de wijze waarop de '*unobservable inputs*' zijn bepaald. Het management moet duidelijk maken of de gehanteerde veronderstellingen in lijn liggen met de veronderstellingen en aannames die andere marktpartijen hanteren en die zijn af te leiden van vergelijkbare transacties. Tenslotte zullen scenario-analyses

beschikbaar moeten zijn die de onzekerheid met betrekking tot de *level 3* waardering tot uitdrukking brengen.

De accountant moet zich laten informeren over trends in de markt en gangbare waarderingsmodellen en daarbij gebruikte veronderstellingen. Tevens dienen de gebeurtenissen na de balansdatum te worden gevolgd, indien deze nadere informatie verschaffen over de situatie op balansdatum. Consultatie buiten het controleteam, bijvoorbeeld met een afdeling vaktechniek of deskundigen van binnen of buiten de accountantsorganisatie, wordt sterk aanbevolen. Dergelijke consultaties bevorderen een consistente controle op de waardering van staatsobligaties met landenrisico.

6.3 Presentatie en toelichting

De accountant ziet erop toe dat de vermelde toelichtingen in de jaarrekening adequaat zijn opgenomen, rekening houdend met de relevante feiten en omstandigheden op balansdatum. Tevens zal de accountant erop letten dat de kwantitatieve en kwalitatieve toelichtingen begrijpelijk zijn en op een logische wijze zijn gegroepeerd. Gevoeligheidsanalyses geven de risico's en onzekerheden aan, alsmede de mogelijke effecten van voorgestelde of opgelegde herstructureringsmaatregelen of concessies van de zijde van de houder van de staatsobligaties met landenrisico. Toelichtingen in analistenpresentaties en dergelijke mogen de hier bedoelde toelichtingen in de jaarrekening niet vervangen.

Inzake de inhoud van de op te nemen toelichtingen wordt verwezen naar de publicatie van ESMA van 28 juli 2011³.

6.4 Communicatie

Gezien de hiervoor geschetste problematiek rapporteert de accountant actief zijn bevindingen aan het management en het toezichthoudend orgaan over de waardering en toelichting van staatsobligaties met landenrisico (Standaard 260). Het gaat hier om de aard en de gevolgen van significante veronderstellingen bij de bepaling van de waardering van staatsobligaties met landenrisico en de mate van subjectiviteit hierbij. Standaard 540.22 vereist een schriftelijke bevestiging van het management dat de significante veronderstellingen die zij heeft gehanteerd bij het maken van schattingen redelijk zijn.

Punten die in aanmerking komen voor rapportering aan het toezichthoudend orgaan zijn onder andere⁴:

- Gebreken in het risicobeheersingssysteem met betrekking tot staatsobligaties met landenrisico;
- Bepaalde beschikbaarheid van objectieve en betrouwbare controle-informatie (veronderstellingen, data);
- Verschillen van inzicht tussen het management en de accountant over de waardering en toelichting van staatsobligaties met landenrisico;
- Gebreken of onduidelijkheid in het beleid met betrekking tot het verwerven, aanhouden en verkopen van staatsobligaties met landenrisico en het bewaken van risicoblootstellingen;
- Het onvoldoende toepassen van scenario analyses;
- Bevindingen met betrekking tot de conceptjaarrekening zowel ten aanzien van de cijfers als de toelichtingen;
- Afwijkingen van de regelgeving en de ESMA statements;
- Gecorrigeerde en niet gecorrigeerde aanpassingen in de jaarrekening;
- Eventuele effecten van de genoemde punten op de controleverklaring.

³ http://www.esma.europa.eu/index.php?page=home_details&id=587

⁴ Deze opgave is niet limitatief

6.5 Controleverklaring

Indien de accountant onvoldoende controle-informatie verkrijgt, dient hij na te gaan wat het effect op zijn controleverklaring is. Dit geldt bijvoorbeeld als de accountant geen inzage heeft in door derden ontwikkelde waarderingsmodellen of in de (onderbouwing van de) veronderstellingen en aannames van de cliënt of andere significante onzekerheden in het waarderingsproces van de cliënt niet worden opgelost. Dit is van overeenkomstige toepassing in situaties dat sprake is van het niet naleven van de relevante verslaggevingsregels inzake de toelichting of van een sterk vermoeden van beïnvloeding door het management. Standaard 705 van de NV COS geeft aanwijzingen hoe de verklaring dient te worden aangepast.

Daarnaast zal de accountant overwegen of het noodzakelijk is de gebruikers van de jaarrekening middels een paragraaf ter benadrukking te wijzen op de toelichting die in de jaarrekening gegeven wordt in het kader van de staatsobligaties met landenrisico. Zie Standaard 706 van de NV COS.

Indien de schuldencrisis leidt tot grote onzekerheid over de continuïteit van de onderneming dienen de aanwijzingen van Audit Alert nr. 20 *De verklaring van de accountant in een verslechterend economisch klimaat* te worden gevolgd.